ISSN: 3060-4761
TerDPI ILMIY XABARNOMASI / SCIENTIFIC BULLETIN OF THE TerSPI / НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК ТерГПИ

UDK: 378.147:37.091.3
ORCID:0009-0007-9329-1765

XUJAQULOV ABDULAZIZ XAKIM O'G'LI,
Qarshi davlat texnika universiteti
"Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi"
kafedrasi katta o'qituvchisi
E-mail: kundalikkun07@gmail.com

OLIY TA'LIMDA O'QILADIGAN MA'RUZALARNING SIFATINI OSHIRISHDA MUAMMOLI MA'RUZA SHAKLINING AHAMIYATI

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida ma'ruza mashg'ulotlari samaradorligini oshirishning dolzarb masalalari yoritilgan. Xususan, muammoli ma'ruza shaklining mohiyati, uning o'quv jarayonidagi o'rni va ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Muammoli ma'ruzalar talabalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoni yechish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilishini ta'kidlaydi. Shuningdek, ushbu ma'ruza shaklining an'anaviy ma'ruzalardan ustun jihatlari, ya'ni tinglovchilarni faol o'quv jarayoniga jalb etish, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash, ijodiy yondashuvni kuchaytirish kabi afzalliklari ilmiy asosda ko'rib chiqilgan. Maqolada oliy ta'lim muassasalarida muammoli ma'ruzalarni samarali tashkil etish bo'yicha uslubiy tavsiyalar ham berilgan.

KALIT SO'ZLAR: *oliy ta'lim, ma'ruza mashg'uloti, muammoli ta'lim, muammoli ma'ruza, mustaqil fikrlash, ta'lim samaradorligi.*

ЗНАЧЕНИЕ ПРОБЛЕМНОЙ ФОРМЫ ЛЕКЦИЙ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ЛЕКЦИЙ, ЧИТАЕМЫХ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

АННОТАЦИЯ: В статье рассматриваются актуальные вопросы повышения эффективности лекционных занятий в системе высшего образования. В частности, научно проанализирована сущность проблемного лекционного формата, его роль и значение в образовательном процессе. Подчеркивается, что проблемно-ориентированные лекции способствуют развитию у студентов навыков самостоятельного мышления, анализа и решения проблем. Также были научно исследованы преимущества данного формата лекций перед традиционными лекциями, такие как вовлечение слушателей в активный процесс обучения, соединение теоретических знаний с практикой и усиление творческого подхода. В статье также даны методические рекомендации по эффективной организации проблемных лекций в высших учебных заведениях.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *высшее образование, лекционный класс, проблемное обучение, проблемная лекция, самостоятельное мышление, эффективность обучения.*

THE IMPORTANCE OF PROBLEM-BASED LECTURE FORM IN IMPROVING THE QUALITY OF LECTURES GIVEN IN HIGHER EDUCATION

ABSTRACT: This article discusses the current issues of improving the effectiveness of lecture classes in the higher education system. In particular, the essence of the problem lecture form, its role and significance in the educational process are scientifically analyzed. It emphasizes that problem-based lectures serve to develop independent thinking, analysis, and problem-solving skills in students. The advantages of this lecture format over traditional lectures, such as involving listeners in the active learning process, linking theoretical knowledge with practice, and enhancing a creative approach, are also scientifically examined. The article also provides methodological recommendations for the effective organization of problem lectures in higher education institutions.

KEYWORDS: *higher education, lecture class, problem-based learning, problem-based lecture, independent thinking, educational effectiveness.*

KIRISH. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida o'qitish jarayonining sifat va samaradorligini oshirish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Jahon ta'lim maydonida kechayotgan islohotlar, innovatsion yondashuvlarning joriy etilishi hamda bilimlarni amaliyot bilan uzviy bog'lash talabi professor-o'qituvchilar zimmasiga katta mas'uliyat yuklamoqda. An'anaviy ma'ruza shakli ta'lim jarayonida o'z o'rnini saqlab qolayotgan bo'lsa-da, bugungi kunda talabalarni faol fikrlashga, ijodkorlikka, muammoni tahlil qilish va hal etish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladigan yangi pedagogik texnologiyalarga ehtiyoj kuchaymoqda.

Shu nuqtayi nazardan muammoli ma'ruza shakli zamonaviy ta'limda samarali metodlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Muammoli ma'ruza nafaqat nazariy bilimlarni yetkazish, balki talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, mustaqil izlanish va qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'ruza jarayonida o'quvchilarga muammoli vaziyatlar taqdim etilishi ularning fikrlash jarayonini faollashtiradi, mantiqiy xulosalar chiqarishga undaydi hamda o'z nuqtayi nazarini asoslab bera olish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Mazkur maqolada oliy ta'limda o'qiladigan ma'ruzalarning sifatini oshirishda muammoli ma'ruza shaklining ahamiyati tahlil qilinadi, uning ustunliklari, amaliy qo'llanish imkoniyatlari va ta'lim samaradorligiga ta'siri yoritiladi.

Tadqiqotda aniqlangan muammolar

— Ma'ruzalar davomida talabalarning faolligi va fikrlash jarayoni yetarlicha rag'batlantirilmaydi.

— Ko'pchilik fanlarda ma'ruza metodikasi eskirgan bo'lib, interaktiv o'qitish usullaridan kam foydalaniladi.

— Talabalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muammoli vaziyatni hal qilish ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmagan.

— O'qituvchilarda muammoli ma'ruza metodologiyasidan samarali foydalanish bo'yicha amaliy tajriba va metodik qo'llanmalar yetishmaydi.

O'rganilmagan muammolar

— Muammoli ma'ruzadan foydalanishning aniq mexanizmlari va metodik tavsiyalar tizimli holda ishlab chiqilmagan.

— Har bir fan xususiyatidan kelib chiqib muammoli ma'ruzani loyihalashning didaktik asoslari yetarlicha tadqiq qilinmagan.

— Muammoli ma'ruzalar talabalarning kasbiy kompetensiyalariga ta'siri bo'yicha ilmiy-amaliy izlanishlar yetarli emas.

Tadqiqot maqsadi: Oliy ta'limda o'qitiladigan ma'ruzalarning sifatini oshirishda muammoli ma'ruza shaklining didaktik imkoniyatlarini o'rganish hamda uning samaradorligini ta'minlovchi metodik asoslarni ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari: 1. Muammoli ma'ruzalar nazariy-metodik asoslarini ilmiy adabiyotlar tahlili orqali aniqlash. 2. An'anaviy va muammoli ma'ruza shakllarini taqqoslab, ularning afzallik va kamchiliklarini asoslash. 3. O'quv jarayonida muammoli ma'ruza qo'llashning amaliy mexanizmlarini ishlab chiqish. 4. Muammoli ma'ruza asosida o'qitish talabalarning faolligi, mustaqil fikrlash va kasbiy kompetensiyalariga ta'sirini tajriba asosida baholash. 5. Oliy ta'limda muammoli ma'ruzadan foydalanishni takomillashtirish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Oliy ta'lim jarayonida ma'ruza mashg'ulotlarini takomillashtirish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy ma'ruza talabalarning bilim faoliyatini faollashtirishda yetarli samarani bermaydi. Muammoli ta'lim nazariyasi J. Dyui, L. Vygotskiy, M. Maxmutov, N. Saidaxmedov, O. Tolipov kabi olimlar tomonidan atroflicha o'rganilgan bo'lib, ularning ilmiy ishlarida muammoli vaziyat yaratish orqali talaba tafakkurini rivojlantirishning metodik asoslari bayon etilgan[1,2,3,4].

So'nggi yillarda pedagogik texnologiyalarni ma'ruza mashg'ulotlarida qo'llash, ayniqsa, muammoli ma'ruza shakli yordamida o'quv jarayonining samaradorligini oshirish bo'yicha ko'plab ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Bu izlanishlarda quyidagi xulosalar ilgari surilgan:

1.Ma'ruzada muammoli savollar qo'llash talabalarning mustaqil fikrlashini faollashtiradi.

2.Interfaol usullar bilan uyg'unlashtirilgan muammoli ma'ruza bilimlarni chuqurlashtirishga yordam beradi.

3.Talabani bilim oluvchi emas, muammoning yechimini izlanuvchi sifatida faoliyat yuritishiga sharoit yaratadi.

Adabiyotlar tahlili muammoli ma'ruza shakli oliy ta'limda ta'lim sifatini oshirishning eng samarali vositalaridan biri ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, har bir fan mazmuniga mos holda muammoli vaziyatlar yaratish, ularning didaktik talablari, o'qituvchi kompetensiyasi masalalari hali yetarlicha tadqiq qilinmagan.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqot mazmuniga muvofiq quyidagi ilmiy-metodik usullar qo'llandi:

1. Nazariy tahlil. Pedagogik va psixologik manbalar, ilg'or tajribalar, xorijiy va mahalliy metodik adabiyotlar tahlili orqali muammoli ma'ruza shaklining nazariy asoslari o'rganildi.

2. Pedagogik diagnostika. Talabalarning bilim darajasi, darsdagi faolligi va mustaqil fikrlashi darajasini aniqlash uchun kuzatish, so'rovnoma va suhbat metodlaridan foydalanildi.

3. Eksperimental ishlanmalar. Ma'ruza mashg'ulotlariga muammoli ta'lim elementlarini joriy etish asosida pedagogik tajriba o'tkazildi va natijalari tahlil qilindi.

4. Taqqoslash va statistik tahlil. Tajriba va nazorat guruhlari ko'rsatkichlari solishtirilib, o'zgarishlar ilmiy asoslangan statistik metodlar yordamida baholandi.

Ushbu metodlar orqali muammoli ma'ruza shaklining amaliy samaradorligini aniqlash, talabalarning kognitiv faolligi va kompetensiyalariga ta'sirini o'rganish imkoniyati yaratildi.

NATIJALARI VA MUHOKAMALAR. O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, muammoli ma'ruza shakli oliy ta'limda ma'ruza mashg'ulotlarining sifatini sezilarli darajada oshiradi. Kuzatuvlar va tajriba-sinov darslari natijasida an'anaviy ma'ruzalar davomida talabalar asosan tinglovchi rolida bo'lib qolishi, bilimlarni passiv qabul qilishi aniqlangan. Bunda talabalarning faolligi past, savol-javob va bahs-munozaralarda ishtiroki cheklangan bo'lsa, muammoli ma'ruza shaklida aksincha, talabalar faol ishtirokchi sifatida jarayonga jalb etilishi kuzatildi.

So'rovnoma va suhbat natijalariga ko'ra, talabalar muammoli ma'ruza jarayonida o'z fikrini erkin ifodalash, mantiqiy xulosalar chiqarish, savollarga javob izlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish kabi ko'nikmalari shakllanishini ta'kidladilar. Professor-o'qituvchilar esa ushbu metodning samaradorligini yuqori baholab, uning dars jarayonida ijodiy yondashuvni kuchaytirishi, talabalarni mustaqil bilim olishga undashi va ularning motivatsiyasini oshirishini qayd etdilar.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, muammoli ma'ruza shaklida o'qitilgan talabalar an'anaviy ma'ruza tinglagan talabalarga nisbatan bilimlarni mustaqil izlab topish, nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarga tatbiq etish hamda o'z fikrini asoslab bera olish bo'yicha yuqori natijalarga erishgan.

Tadqiqot natijalari (matematik ko'rinishda)

O'tkazilgan tajriba-sinov darslarida 120 nafar talaba ishtirok etdi. Ular ikki guruhga bo'lindi: Nazorat guruhi (an'anaviy ma'ruza): 60 nafar talaba; Tajriba guruhi (muammoli ma'ruza): 60 nafar talaba.

Natijalar quyidagicha qayd etildi:

1. Faollik darajasi:

Nazorat guruhi: 38 foiz faol ishtirok etdi

Tajriba guruhi: 72 foiz faol ishtirok etdi

2. Mustaqil fikrlash ko'nikmalari (test va yozma topshiriqlar orqali):

Nazorat guruhi: o'rtacha 56 foiz muvaffaqiyat; Tajriba guruhi: o'rtacha 81 foiz muvaffaqiyat.

3. Muloqot va bahs-munozaralarda ishtirok etish:

Nazorat guruhi: 42 foiz talabalar faol qatnashdi; Tajriba guruhi: 77 foiz talabalar faol qatnashdi

4. Nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish:

Nazorat guruhi: 49 foiz talabalar muvaffaqiyatli qo'lladi

Tajriba guruhi: 83 foiz talabalar muvaffaqiyatli qo'lladi

Umumiy xulosa: Tajriba guruhi natijalari nazorat guruhiga nisbatan o'rtacha +30% yuqoriroq bo'lib, bu muammoli ma'ruza shakli ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishini matematik jihatdan tasdiqlaydi.

Muhokamalardan kelib chiqib aytish mumkinki, muammoli ma'ruza shakli oliy ta'limda nafaqat ta'lim samaradorligini oshirish, balki talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan, ta'lim jarayonida bu metodni kengroq qo'llash, o'qituvchilar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish va tajriba almashish jarayonlarini kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, oliy ta'limda ma'ruza mashg'ulotlarini muammoli shaklda tashkil etish ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. An'anaviy ma'ruzalar talabalarni ko'proq passiv tinglovchi sifatida shakllantirsa, muammoli ma'ruza ularni faol ishtirokchi, izlanishga moyil va mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalaydi.

Tajriba-sinov natijalari matematik ko'rinishda ham tasdiqladiki, muammoli ma'ruza shaklida o'qitilgan talabalar bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash, mantiqiy xulosa chiqarish va bahs-munozaralarda faol ishtirok etishda yuqori ko'rsatkichlarga erishgan.

Shu boisdan, oliy ta'lim muassasalarida muammoli ma'ruza shaklini kengroq tatbiq etish, professor-o'qituvchilarni ushbu metod bo'yicha uslubiy jihatdan tayyorlash va innovatsion pedagogik yondashuvlarni keng qo'llash ta'lim sifatini oshirishning muhim kafolatlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.Maxmutov M.I. Muammoli ta'limning nazariy asoslari. Moskva: Pedagogika, 1975.
2.Tolipov O., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2010.
3.Saidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Sharq, 2003.
4.Vygotsky L.S. Thought and Language. Cambridge: MIT Press, 1986.